

Krátký lingvistický slovník

afix = morfém připojující se ke kořeni slova; rozlišuje se *prefix* (připojuje se na začátek slova, např. *napsat*), *suffix* (na konec slova, např. *doktorka*), *cirkumfix* (obojí, *gesehen*), *infix* (doprostřed slova, *abso-effin-lutely*); může být jak derivační, tak gramatický

alofon = variantní výslovnost fonému nejčastěji závislá na hláskovém okolí (např. nosové *n* v *banka* je variantní výslovnost fonému /n/)

alomorf = variantní tvar morfému (zpravidla podmíněno hláskovým okolím, např. *-lar*, *-ler* jsou varianty tureckého plurálového suffixu volené dle vokální harmonie)

asimilace = spodoba, připodobnění hlásek (nejčastěji, ale ne vždy se týká znělosti přilehlých konsonantů, např. *shoda*, kde v čes. nářečích se *h* připodobňuje *s* > [schoda] × v mor. nářečích, kde je to naopak > [zhoda])

čas = gramatická kategorie určující časové období odehrávající se děje/stavu

futurum = budoucí čas

prézens = přítomný čas

préteritum = minulý čas zakončený nezasahující svými výsledky do přítomnosti

perfektum = minulý čas zakončený zasahující svými výsledky do přítomnosti

imperfektum = minulý čas vyjadřující neukončený děj nebo průvodní děj minulý

deklinace = skloňování, jmenná flexe

disimilace = rozrůznění hlásek (nejčastěji, ale ne vždy se týká přilehlých konsonantů, např. poslední hláska čes. kořene *plet-* se při tvorbě infinitivu se suffixem *-t* frikativizuje > *plést*)

genetická klasifikace jazyků = klasifikace do jazykových rodin a větví na základě příbuznosti s předpokladem, že vycházejí ze společného původního prajazyka

foném = základní distinktivní jednotka zvukové roviny jazyka (fonologický pojem z abstraktní roviny jazykového systému; v zápisu se dává do lomítek //, naproti tomu skutečná výslovnost (zde už jsme ve fonetice) v konkrétní situaci se

zapisuje do hranatých závorek [], např. tedy slovo *pondělí* je fonologicky zapsáno /ponděli:/, ale foneticky v závislosti na konkrétní výslovnosti [ponděli:] nebo [poňdělí:]

IPA = mezinárodní fonetická abeceda

konjugace = časování, slovesná flexe

konsonant = souhláska (C)

- **rozdělení podle způsobu artikulace**

okluzíva = hláska tvořená uvolněním závěru proudu vzduchu, např. [p, d, ň, k]

frikatíva = hláska tvořená částečným zablokováním proudu vzduchu, např. [v, s, š, h]

afrikáta = hláska kombinující výše zmíněné strategie, např. [c, č]

nazála = nazální okluzíva; hláska tvořená vpuštěním proudu vzduchu do dutiny nosní během uzavření v dutině ústní, např. [m, n, ň]

vibranta = hláska tvořená vibrací špičky jazyka, např. [r]

aproximanta = hláska tvořená přiblížením dvou orgánů artikulačního ústrojí, např. [j]

laterála = hláska tvořená prouděním vzduchu po boku jazyka, který ho jinak blokuje, např. [l]

- **podle místa artikulace**

labiála = retná souhláska, např. [m, v]

dentála = zubní souhláska, např. angl. *th*

alveolára = hláska tvořená za zuby v přední části horního patra, např. [t, d, n]

palatála = hláska tvořená v oblasti tvrdého patra, např. [ť, ň, j]

velára = hláska tvořená v oblasti měkkého patra, např. [k, g, ch]

glotála = hláska tvořená v hlasivkové štěrbině, např. [h]

morfém = základní jednotka významové roviny jazyka, která má buď významovou nebo funkční hodnotu

neutralizace = ztráta nějaké vlastnosti hlásky (např. ztráta znělosti na konci slov v češtině)

ortografie = pravopis

pád = gramatická kategorie určující vztahy mezi větnými členy

nominativ = „kdo, co“ (nejčastěji subjekt)

genitiv = „koho, čeho“

dativ = „komu, čemu“ (nejč. nepřímý obj.)

akuzativ = „koho, co“ (nejč. přímý objekt)

vokativ = oslovování, volání

lokativ = „v kom, čem“

instrumentál = „kým, čím“

ablativ = význam „od, z koho, čeho“

komitativ = význam „s kým, čím“

palatalizace = měkčení konsonantů (často vlivem přidání afixu, např. *ruka* > *ručka*, nebo hláskovým okolím, např. před předními vokály v švéd. *kött* [söt:], kde se *k* vyslovuje v měkčené alofonní podobě fonému /k/

typologická klasifikace jazyků = klasifikace podle strukturních vlastností

na základě morfologických vlastností (jazyky jsou zde většinou něčím mezi s větší tendencí pro jedno či druhé)

analytické / izolující = slova se neohýbají, namísto toho se užívá řada samostatných funkčních slov a je striktně dán slovosled

syntetické:

flektivní = slova se ohýbají, afixy zpravidla mají více funkcí, např. *žena*, kde má pádová koncovka funkci nominativu a singuláru

aglutinační = slova se ohýbají, afixy zpravidla mají jednu funkci a skládají se za sebe, např. tur. *evlerimden*, kde *ev* je kořen slova „dům“, *ler* je sufix plurálu, *im* je posesivní sufix 1. os. sg., *den* sufix ablativu, tj. „z mých domů“

polysyntetické = podtyp jazyků aglutinačních, kde je počet morfémů v poměru k počtu slov výrazně vyšší a „jedno slovo“ tak může ve výsledku obsáhnouti poměrně složitou větu, např. yupické *tuntussuqatarniksaitengqiggtuq* skládající se ze slova *tuntu* „sob“, *ssu(r)* „lovit“, *qatar* sufix futura, *ni* „říct“, *ksaite* sufix negace, *ngqiggte*

„znovu“ a *uq* značící 3. os. indikativu, tedy „Znovu ještě neřekl, že půjde lovit soby.“

na základě syntaktických vlastností = pro nás nejdůležitější tři větné členy – subjekt (podmět, S), objekt (předmět, O) a predikát (přísudek, V); od jejich pořadí se vyvozuje klasifikace konkrétního jazyka (např. **SOV, SVO**)

vokál = samohláska (V)

diftong = hláska během které dochází ke spojení dvou vokalických pozic do jednoho slabičného jádra, např. *kauza* × *po|u*čení